

*Др Милица Ковачевић, асистент
Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију*

ЕВРОПСКА ЗБИРКА ПОДАТАКА О КРИМИНАЛИТЕТУ И КРИВИЧНОМ ПРАВОСУЂУ – ЗНАЧАЈ УПОРЕДНИХ СТАТИСТИКА, ПОДАЦИ О КРИМИНАЛИТЕТУ И КРИВИЧНОМ ПРАВОСУЂУ У СРБИЈИ¹

Сажетак: У раду је указано на значај упоредних статистика и њихову улогу у унапређивању националних система евидентирања криминалиитета, али и националних система кривичног правосуђа уопште. Централни део рада посвећен је упознавању са историјатом, значајем, методологијом израде и садржином Европске збирке података о криминалиитеу и кривичном правосуђу. Указано је на кључне проблеме при прикупљању упоредних података о криминалиитеу на нивоу Европе, те на проблеме са којима се Србија сусрела при припремању прилога за њено издање поменутих збирке. С обзиром да Европска збирка података о криминалиитеу и кривичном правосуђу садржи податке о шест области које су значајне за систем кривичног правосуђа (полиција, јавно тужилаштво, судови, казнене установе, пробацијске службе и викалимизација) у раду су изнете препоруке за унапређење евидентирања у неким од ових области у Србији.

Кључне речи: Европска збирка података о криминалиитеу и кривичном правосуђу, статистика, унапређења.

1. УВОД

Државе се неминовно ослањају на искуства других земаља при тражењу одговора и системских решења у борби за сузбијање криминалитета. С обзиром да увођење иновација, попут, примера ради, нових облика алтер-

¹ Текст је настао као резултат рада на пројекту *Развој методологије евидентирања криминалиитета као основа ефикасних мера за његово сузбијање и превенцију*, бр. 179044, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја, а имплементира Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. Руководитељка пројекта је проф. др Весна Николић-Ристановић.

нативних санкција, изискује велика материјална улагања, али и многа компликована прилагођавања, логично је да у такве промене не треба срљати не констатујући мане и недостатке решења са којима су се неке друге државе већ раније упознале. При томе, на руку иде и чињеница да се квалитет, количина и доступност упоредних статистичких података из године у годину убрзано повећавају, те да више интернационалних организација константно ради на унапређивању комплексних статистичких извештаја.²

Изузетно је битно да се при коришћењу резултата упоредних студија закључци не извлаче олако и без узимања у обзир свих релевантних чинилаца. У том смислу треба приметити да је у прошлости било и случајева усвајања решења из правних система страних држава без претходног објективног сагледавања реалних потреба и могућности у држави у којој се приступа имплементацији. Овакви случајеви су се односили на копирање репресивних мера попут доживотног или дуготрајног затварања након треће осуде (*three strikes and you're out*), иако се ове мере нису показале као посебно ефикасне ни у земљама где су поникле.³

Са друге стране, и поред разлика у социо-економским, културним, религијским и небројеним другим чиниоцима који утичу на криминалитет у различитим државама, неспорно је да нема државе која упоређујући сопствени криминалитет неће утврдити сличности са овом појавом у некој другој држави. У крајњој линији не може се оспорити да је у основи криминалног понашања људска природа, која је, у суштини, истоветна без обзира на различита географска подручја.⁴ Стога научници и практичари широм света желе да се упознају са тековинама и искуствима која одликују системе кривичног правосуђа у земљама из њиховог ближег и даљег окружења.

Прво се појављује идеја да се систематично прикупљају подаци о криминалитету у сопственој држави, како би се проучавала криминална понашања и откривале правилности са којима се она јављају. Касније се сама по себи намеће идеја да се такви подаци упореде са подацима из других

² Вид. Jerome Neapolitan, *Cross-national crime, A research Review and Sourcebook*, Westport 1997, 12.

³ Оваке мере се примењују у Великој Британији. У Мађарској је током 2010. године измењен Кривични закон како би се омогућило двоструко строжије санкционисање лица која и по трећи пут бивају осуђена за кривична дела са елементима насиља. Вид. Alenka Šelih, Aleš Zavrnšek, *Crime and transition in Central and Eastern Europe*, Springer, London 2012, 136. Занимљиво је да је у моменту усвајања ових измена стопа насилничког криминалитета у Мађарској била у паду, те да се овакво решење сукобљава са законским одредбама које налажу да се казна мора прилагођавати индивидуалним околностима датог случаја.

⁴ Вид. Denis Szabo, „Comparative Criminology“, *The Journal of Criminal Law & Criminology* 3/1975, 367.

држава. Тако је Кетле (*Quetelet*) још у првој половини 19. века међу првима у криминолошким истраживањима обилато користио тада доступну статистичку грађу о криминалитету у Француској, уочавајући да се из године у годину са зачуђујућом поузданошћу потврђују правилности у погледу условљености криминалитета индивидуалним и социјалним карактеристикама.⁵ Гери (*Guerry*) се, пак, сматра, утемељивачем компаративних статистичких истраживања криминалитета, с обзиром да је средином 19. века поредио стопе криминалитета у Енглеској и Француској.⁶

2. ЕВРОПСКА ЗБИРКА ПОДАТАКА О КРИМИНАЛИТЕТУ И КРИВИЧНОМ ПРАВОСУЂУ, НАСТАНАК И ИСТОРИЈАТ

Европске збирке података о криминалитету и кривичном правосуђу појављују се периодично током последњих двадесетак година, с обзиром да се пред крај протеклог века, са израженијим прикључивањем нових држава чланица Европској унији (скраћено: ЕУ), почело интензивније размишљати о могућим поређењима трендова криминалитета и кривичних правосуђа на нивоу старог континента.⁷ Разуме се да је и пре тога било различитих веома садржајних збирки података о криминалитету на интерационалном нивоу. Тако Интерпол и United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) скупљају и компарирају податке о криминалитету широм света већ неколико деценија. Међутим, показало се да збирке које покушавају да на једнообразан, систематичан и сведен начин представе податке о криминалитету у готово свим земљама света обилују крупним недостацима. Волфганг (*Wolfgang*) тако сумира те мане, свдећи их на некомпатибилности међу националним статистикама, па посебно истиче: различите инкриминације и различите нивое кривичноправне заштите; различито дефинисање истоветних кривичних дела; различито санкционисање истоветних кривичних дела; другачији погледи и морални назови у погледу заштите телесног интегритета и имовине; различите административне технике у раду полиције; ефикасан или мање развијен систем за прикупљање података, те израчунавање стопа криминалитета сходно полицијским или пак судским статистикама.⁸

⁵ Frank Hagan, *Introduction to Criminology, Theories, Methods and Criminal Behaviour*, Sage publications, Thousand Oaks 2011, 105.

⁶ F. Hagan, 105.

⁷ Весна Николић-Ристановић, Љиљана Стевковић, „Европска збирка података о криминалитету и кривичном правосуђу: Карактеристике и значај за развој евиденције криминалитета у Србији“, *Социолошки преглед* 3/2013, 375.

⁸ Marvin Wolfgang, „International criminal statistics: Proposal“, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* 1/1967, 65.

Имајући у виду значај компаративних истраживања, али и управо поменуто мањкавости, европски стручњаци покушавали су да осмисле ефикасну и што једноставнију методологију за сагледавање статистичких података о криминалитету на нивоу Европе. Овакви подаци постају једноставно неопходни за осмишљавање било кавог стратешког приступа у сузбијању криминалитета. Тако је CDPC (*European Committee on Crime Problems*) током 1993. године формирао групу специјалиста за питања у вези са статистиком и квантитативним истраживањима из домена кривичног правосуђа.⁹ Групу су првобитно сачињавали стручњаци из Француске, Немачке, Мађарске, Холандије, Шведске, Швајцарске и Велике Британије. Ова група је 1995. године представила радну верзију прве Европске збирке података о криминалитету и кривичном правосуђу (у даљем тексту: Збирка), чији су се подаци односили на десет европских земаља и криминалитет у 1990. години. Након тога је CPDC истој групи поверио израду једног целовитог прегледа података о кривичном правосуђу за подручје читаве Европе.¹⁰

Група експерата се у свом раду првобитно ослањала и на резултате прикупљене од стране Интерпола и UNODC-а. Међутим, ови резултати су се заснивали на извештајима националних представника у поменутим организацијама који су преносили, односно преписивали, оно што пише у националним статистикама, без удубљивања у квалитет и међусобну компатибилност података. Експерти су с правом сумњали у поузданост и упоредивост оваквих података, па су одлучили да битно модификују сопствени приступ, и то тако што ће формирати јединствену мрежу националних референата који ће критички процењивати доступне изворе података, то јест прикупљати податке у складу са унапред задатим дефиницијама.¹¹ Национални референти су одабрани међу стручњацима за област кривичног правосуђа. Њихов задатак је био да се старају о целокупном процесу прикупљања података, али и да обавештавају експертску групу о релевантним променама закона и о актуелним дешавањима која могу бити од утицаја за разумевање и тумачење података. Одређени су и представници са улогом регионалних координатора, који су потом надгледали прикупљање података за по три или четири државе из истог региона. Нова методологија рада се показала као веома успешна, па је прва званична Збирка објављена 1999. године. Неке сегменте ове методологије касније су усвојили и UNODC и Еуростат.¹²

⁹ Marcelo Aebi *et al.*, *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* 2014, HEUNI, Helsinki 2014, 15.

¹⁰ *Ibid.*, 15.

¹¹ *Ibid.*

¹² M. Aebi *et al.*, 15.

3. СТРУКТУРА ЗБИРКЕ И МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

До сада је објављено пет збирки са упоредним подацима о криминалитету и кривичном правосуђу на територији Европе. Прво издање угледало је светлост дана 1999. године, друго је уследило 2003. године, треће 2006. године и четврто 2010. године. Током година уочавале су се могућности за унапређење квалитета, садржаја и структуре Збирке. Тако последње, пето, издање Збирке садржи шест кључних сегмената који се односе на следеће области: полиција, тужилаштво, судови, казнене установе, пробаација и истраживања о виктимизацији. У сваком од ових сегмената налазе се и општи коментари битни за разумевање статистичких података, те знаке о изворима путем којих су подаци прикупљени. Тамо где је потребно дата су посебна појашњења како не би дошло до погрешних тумачења значајних разлика у подацима. Петим издањем Збирке обухваћени су подаци о криминалитету и кривичном правосуђу за период од 2007. до 2011. године, док су детаљније изложени и анализирани подаци за 2010. годину. Збирка је израђена у склопу пројекта DECODEUR, који финансира ЕУ.

Прво поглавље последњег издања Збирке садржи податке које прикупља полиција. Дакле, у питању су подаци о осумњиченима за кривична дела која се гоне по службеној дужности, а за које је полиција сазнала током вршења послова из свог делокруга или пак по пријавама оштећених и других правних и физичких лица. Сматра се да су полицијски подаци заправо најпоузданији уколико се жели спознати сива бројка и тамно поље криминалитета.¹³ Осим тога ове статистике дају реалнију слику но неке друге и због тога што се на нивоу тужилаштва значајан број предмета може окончати применом начела опортунитета, као што и изванредан број судских процесуираних предмета из формално-правних разлога неће резултирати осуђујућом пресудом.

Друго поглавље Збирке је посвећено тужилачким статистикама. Тако су забележени подаци о одбаченим кривичним пријавама, али и о оним кривичним стварима које су разрешене већ на нивоу тужилаштва, на пример, медијацијом између окривљеног и оштећеног. Евидентирани су и услови под којима је окончано даље кривично гоњење, на пример, прихватање друштвено корисног рада од стране окривљеног или измирење са оштећеним. За систем кривичног правосуђа од великог значаја је и питање полицијског задржавања и притвора пре почетка судског поступка, па се и подаци о томе налазе у овом поглављу.

У трећем поглављу Збирке налазе се подаци о осудама. Тако ћемо у овом поглављу сазнати за која кривична дела и на које кривичне санкције

¹³ Вид. В. Николић-Ристановић, Љ. Стевковић, 374.

су осуђивани преступници у посматраном временском периоду. Нешто детаљнији подаци о личним карактеристикама осуђених лица дати су за осуђене на затворске казне. На ово поглавље надовезује се четврто у коме су сумирани подаци о извршењу кривичних санкција у посматраних пет година, те о трендовима који се односе на затворску популацију.

Пето поглавље Збирке је посебно занимљиво јер садржи податке о пробацији. У односу на претходна издања Збирке сада су ови подаци знатно обимнији и садржајнији, што је у складу са веома израженом тенденцијом у готово свим европским државама да се јачају капацитети за примену алтернативних санкција. Поглавље садржи и податке о мерама друштвено корисног рада и електронског надзора, као и о разлозима због којих се примена ових мера обуставља. Ту су и подаци о броју пробацијских службеника и о њиховим активностима, с обзиром да и они речито говоре о криминалној политици која се примењује у једној држави.

Коначно, шесто поглавље Збирке садржи податке о виктимизацији. Заправо, систематичног и планског прикупљања података о виктимизацији криминалитетом на нивоу целог старог континента није ни било, тако да се у збирци налазе резултати националних истраживања која су спровођена у појединим државама у периоду од 1990. до 2010. године. Како овако прикупљени подаци нису производ примењивања јединственог методолошког приступа, то битно утиче на могућност упоређивања.

У свим поглављима су садржани подаци о полу учинилаца кривичних дела, о узрасту (пре свега подела на малолетне и пунолетне), те о држављанству ових лица. Када је реч о држављанству, разликују се три кључне категорије: домаћи држављани, држављани других држава које су чланице ЕУ и остали страни држављани.

Група експерата је посветила посебну пажњу питањима у вези са начином прикупљања података на националном нивоу. Аутентичност и прецизност података је студиозно проверавана, и то на више нивоа. Тако су трендови у кретању криминалитета упоређивани са трендовима који су утврђени у претходним издањима Збирке не би ли се детектовале евентуалне нелогичности. Уколико би се уочила неправилност, на пример тренд који драстично одступа од ранијих кретања, онда би се приступало додатним проверавањима. Водило се рачуна и о међусобном поклапању података, о неподударностима које су указивале на то да две категорије при сабирању или разлучивању дају неодговарајуће исходе. Коначно, прикупљени подаци су упоређивани са подацима из других сродних база, па су се у случају већих одступања вршила додатна проверавања.¹⁴

¹⁴ М. Aebi *et al.*, 18.

Главни проблеми су се ипак тицали неподударности самих дефиниција криминалних понашања, као и великих разлика у устројености система вођења евиденција у различитим европским земљама. Стога су експерти били свесни тога да подаци из Збирке не могу понудити поуздане одговоре о значајном броју питања у вези са криминалитетом и кривичним правосудјем. Полазећи од тога усмерили су се на то да податке изнесу и компарирају на начин који ће, уз бројна ограничења и у лимитираној мери, пратити дистрибуцију, нивое и трендове одређених криминалних понашања у Европи. Аутори су децидно истакли факторе који отежавају поређења. Прво, фактичке околности су такве да се од земље до земље разликују спремност грађана да врше одређена кривична дела, ризик од откривања, спремност грађана да пријаве кривична дела и учиниоце и ефикасност правосудног система у реаговању. Друго, веома су битни фактори који се тичу уређења правног система, односно решења у позитивном кривичном законодавству, те самог устројства и ажурности система правосудних институција. Треће, ту су и фактори који се тичу начина на који је уређено прикупљање и систематизовање статистичких података у различитим фазама преткривичног и кривичног поступка, те касније у вези са извршавањем кривичних санкција.¹⁵

Експерти су водили рачуна о томе да се при разматрању статистичких података не губе из вида правни, статистички и други фактори, јер би то водило креирању искривљене слике о криминалитету у Европи. Нагласили су и да треба бити опрезан при тумачењу већих разлика у статистичким подацима од земље до земље. Такве разлике не треба узимати здраво за готово, јер оне неретко могу бити последица скорашњих измена националног кривичног законодавства, или пак промена у методологији прикупљања података. Стога не препоручују изоловано компарирање појединих података, те указују да се правилнији закључци могу извести упоређивањем трендова криминалитета у једној земљи са трендовима који се односе на веће групе других држава.

4. САДРЖИНА ПЕТОГ ИЗДАЊА ЗБИРКЕ

Уз судске статистике, највећи део петог издања Збирке заузимају подаци из полицијских евиденција. Начелно се сматра да се најпотпунији подаци о криминалитету могу наћи управо у полицијским статистикама, с обзиром да се грађани пре свега обраћају полицији када су оштећени кривичним делом. Но, ни ове статистике нису потпуне, јер нека кривична дела

¹⁵ *Ibid.*, 20-21.

не буду пријављена због страха или стида на страни оштећених, или пак због неповерења у правосудни систем.¹⁶ Не треба губити из вида ни кривична дела код којих не постоје непосредно оштећена лица.

Када се полицијске статистике користе за компарирање треба узети у обзир различита устројства и овлашћења полиције у различитим земљама. Наиме, у појединим државама полиција има значајна овлашћења у решавању кривичних ствари, док је у другим полиција пре свега позвана да помаже рад тужилаштва и да поступа по његовим налозима.¹⁷ Тако ће се у неким земљама једно лице увести у полицијску статистику чим полиција оцени да оно може бити сматрано осумњиченим, док ће се то у другим догодити тек када тужилаштво предузме одређене радње по датом предмету. Осим тога на број пријављених кривичних дела све више утиче и рад приватног обезбеђења које ангажују правна и физичка лица. Тако се незанемарљив број кривичних ствари никада неће ни процесуирати услед тога што приватно обезбеђење решава ситуације као што су уочавање лица која покушавају да украду робу из тржних центара или лица која праве неред у ноћним клубовима.¹⁸

Када је реч о полицијским статистикама у петом издању Збирке, основни закључак је да је укупни ниво криминалитета био у благом паду, с обзиром да је у 20 земаља забележен пад, а у 13 земаља раст нивоа криминалитета. Такође је забележен пад у броју пријављених убистава. Код телесних повреда је уочен проблем при вршењу поређења, с обзиром да се у неким земљама наношење повреда подводи под нарушавање јавног реда и мира, те са тим ограничењем треба прихватити и податак да је број пријављених телесних повреда већи у Средњој и Северној, него у Источној Европи.¹⁹

Интерпретирање података у одговарајућем контексту и уз уважавање друштвених, културних и моралних вредности има посебан значај при сагледавању података о кривичним делима против полних слобода.²⁰ Тако је забележено да је највиша стопа напада на сексуалне слободе била у скандинавским земљама, те у Белгији, Француској, Швајцарској и Уједињеном Краљевству, док су овакви напади, у посматраном петогодишњем периоду, најмање били заступљени у Албанији, Јерменији и Турској.²¹ Значајни-

¹⁶ М. Aebi *et al.*, 23.

¹⁷ О овлашћењима полиције у кривичном поступку у Србији: Горан П. Илић *et al.*, *Коментар Законика о кривичном поступку*, ЈП Службени гласник, Београд 2014, 691-697.

¹⁸ М. Aebi *et al.*, 24.

¹⁹ *Ibid.*, 26.

²⁰ Вид. Richard Posner, *Sex and reason*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1994, 370.

²¹ М. Aebi *et al.*, 27.

је разлике су уочене и код крађе возила, с обзиром да неке земље као посебно кривично дело издвајају неовлашћено коришћење туђег возила (*joyriding*), те да неке земље узимају у обзир и податке о украденим бициклима, чамцима и другим возилима, не ограничавајући се само на аутомобиле. Начелно, забележен је мањи број крађа возила, а сматра се да се то може приписати усавршавању технологија за заштиту од крађе.²² Подаци о коруптивним кривичним делима нису били подобни за поређење, с обзиром на велике разлике у дефинисању ових кривичних дела. Већи број ових кривичних дела пријављен је полицији у Пољској и Литванији.²³

Што се тиче броја полицајаца запослених у европским земљама, та цифра се у 2011. години кретала од 150 полицајаца на 100.000 грађана, колико их је у Финској, до 940 полицајаца у Грузији. Корелација између ниже стопе криминалитета и веће заступљености полицајаца ипак није могла бити потврђена, иако је у Шведској и Финској, где полицијске снаге нису бројне стопа криминалитета међу вишима, док је у Грузији, Украјини и Кипру општа стопа криминалитета међу нижима уз ангажовање већег броја чувара реда.²⁴

При прикупљању података о раду јавног тужилаштва било је доста потешкоћа. Пре свега треба нагласити да тужилачке статистике обухваћене Збирком нису и формално посматрано искључиво тужилачке статистике. Наиме, у обзир су узети подаци оних националних органа који одлучују о томе да ли ће једно лице бити кривично гоњено, без обзира какво је устројство органа који о томе одлучује. Тако се у неким државама ова овлашћења дају посебном органу власти, у другима јавном тужилаштву, а у трећима истражним судијама.²⁵ У сваком случају, у овом делу Збирке се налазе подаци о оној фази поступања која се одвија након полицијске обраде, а пре судског поступка. У појединим државама практично нема разлика у полицијским и у тужилачким статистичким подацима. То је случај са Немачком и Француском, где полиција нема никаква овлашћења у погледу филтрирања кривичних пријава, те сва своја сазнања само преноси тужилаштву. Стога се чини да се у тужилачким статистикама таквих држава појављује знатно већи број кривичних дела када се бројке упореде са другим државама.²⁶ Са друге стране, пак, у државама као што су Кипар, Чешка, Грчка, Исланд, Холандија, Русија, Словачка и Шкотска, полиција има овлашћења да решава одређене лакше кривичне ствари и лакша кри-

²² *Ibid.*, 28.

²³ *Ibid.*, 29.

²⁴ M. Aebi *et al.*, 31.

²⁵ *Ibid.*, 111.

²⁶ *Ibid.*, 112.

вична дела из домена саобраћајног криминалитета, па се стога чини да је у овим земљама мањи број процесуираних окривљених.²⁷

Следећи проблем са тужилачким статистикама тиче се неразјашњених кривичних ствари, с обзиром да се у неким тужилачким евиденцијама оваква кривична дела не спомињу. Разуме се да ово битно утиче на могућност компарирања података. Уз то, не треба губити из вида да се деликти другачије дефинишу од земље до земље. Тако неке земље у обзир узимају само кривична дела, док неке земље не занемарују ни прекрашаје и преступе, па чак ни лакше саобраћајне прекршаје. Даље, битно се разликују овлашћења тужилаштва у погледу одлучивања о преоцесуирању или не-процесуирању, при чему нека тужилаштва могу одређивати санкције, па чак и фактички доносити осуђујуће пресуде. Зато су у Збирци сви модуси по којима тужилаштва у Европи поступају подељени на: преусмаравање кривичне ствари на суд након обављања одговарајућих радњи од стране тужилаштва (у државама у којима тужилаштво нема овлашћење ни да одустане од кривичног гоњења, ни да одреди санкцију, већ се стриктно поштује начело законитости); безусловно одустајање од кривичног гоњења и условно одустајање од кривичног гоњења, уз прихватање одређених обавеза на страни окривљеног (у највећем броју држава тужилаштва имају оваква овлашћења) и одређивање кривичних санкција од стране тужилаштва што и формално-правно води осуђујућој пресуди и статусу осуђиваног лица (мањи број држава познаје оваква тужилачка овлашћења).²⁸

При тумачењу великих разлика у бројевима обрађених предмета не треба губити из вида различите модусе рада и различита овлашћења националних тужилаштва. Тако је у 2010. години у Албанији тужилаштво поступало у свега 661 случају посматрано на 100.000 грађана, док је иста бројка у Турској износила чак 7.669. У Западној Европи је, пак, број предмета који се обрађују од стране тужилаштва углавном стабилан у периоду од 2007. до 2011. године. У Бугарској, Грузији, Холандији, Пољској и Енглеској и Велсу је број тужилачких предмета опао у просеку за 25% у посматраном периоду.²⁹

У петом издању Збирке представљени су подаци о условном одлагању кривичног гоњења, али по питању ове категорије постоје велике разлике, па су поређења веома отежана. Проценат условног одлагања кривичног гоњења од стране тужилаштва се тако у 2010. години кретао од 0,2% од укупног броја случајева по којима је тужилаштво поступало у Турској,

²⁷ *Ibid.*

²⁸ M. Aebi *et al.*, 113.

²⁹ *Ibid.*, 114. Тужилачки подаци се везују за лица против којих се поступа, не за кривична дела.

преко 4,3% у Немачкој, 8,8% у Литванији, до 20% у Холандији и чак 30,9% у Шкотској. При чему у државама попут Украјине, Бугарске, Кипра и Исланда није било условног одлагања.³⁰

При представљању података о осудама у трећем поглављу Збирке такође је било много методолошких проблема. Подаци о осудама најсликовитије приказују кључне одлике националних система кривичног правосуђа. Тако се у неким земљама осуде које су произашле из споразума о признавању кривиче не убрајају у статистике о осудама, или се пак осуде на краће затворске казне аутоматски убрајају у алтернативне санкције чијим се извршавањем баве локалне власти а не правосудни систем, као што је то, на пример, случај у Грчкој.³¹ Такође, могуће је да се током одвијања поступка кривично дело пре-квалификује у односу на пријаву поднету полицији или у односу на оптужни акт који је поднело тужилаштво. Даље, у неким земљама, попут Јерменије, Литваније и Турске, постоји пракса да се у случају лица која су осуђена за више кривичних дела, таква лица по више пута броје у одговарајућим статисти-кама, услед чега се привидно увећава укупан број осуђених лица.³²

Велики проблем за Збирку је представљала немогућност да се опреде-ли једна прецизна, а опет и свеобухватна, дефиниција осуђеног лица. Ау-тори су тако одлучили да у осуђенике не убрајају лица која су постигла од-ређене споразуме са тужилаштвом, под условом да се споразум није могао подвести под признање кривиче. Такође, из укупног броја осуђених лица искључена су лица која су санкционисана од стране полиције или уопште од стране извршне власти.³³ Посебан проблем су представљале осуде ма-лолетних лица, како због другачијег минималног узраста од кога малолет-ници могу кривично одговарати, тако и уопште због великих разлика у статусу малолетних учинилаца кривичних дела.³⁴

Подаци о осудама за период од 2007. до 2011. године су веома зани-мљиви. Тако је у Финској у 2010. години забележен највећи број осуда на 100.000 становника, чак 3.851. Затим следе Енглеска и Велс са 2.461, а на самом дну листе су Албанија са 270 и Јерменија са 135 осуда на 100.000 грађана у 2010. години. Међутим, да би интерпретација ових података имала смисла, треба знати да је у Финској у укупном броју осуда веома ве-лики број оних за дела из домена саобраћајног криминалитета³⁵ Најзасту-пљенија санкција у целој Европи током 2010. године била је новчана ка-

³⁰ *Ibid.*, 122.

³¹ М. Aebi *et al.*, 147.

³² *Ibid.*, 149.

³³ *Ibid.*, 148.

³⁴ Вид. Драгиша Дракић, "Кривично право и психологија-тачке спајања", Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 2/2014, 252.

³⁵ *Ibid.*, 149.

зна, са укупним учешћем од 37%.³⁶ Укупно учешће неинституционалних и алтернативних санкција било је око 25% на нивоу старог континента.³⁷ Но, занимљиво је да је много потешкоћа било при прибављању података о друштвено корисном раду и другим сличним мерама. С обзиром на велике разлике у овој области, значајан број земаља није био у могућности да достави податке у формату и по категоријама које су конципирали експерти. Ефективне затворске казне у 2010. години највише су изрицане у Бугарској, 57%, и у Литванији, 53%, од укупно изречених санкција.³⁸ За кривично дело убиства најчешће је изрицана ефективна затворска казна, а подаци указују на то да је осуда за ово кривично дело у 2010. години просечно у Европи заступљена у једном случају на 100.000 становника.³⁹

Подаци о осудама за 2010. годину указују да је стопа разбојништва била највиша у Србији, са 37 осуђених за ово кривично дело на 100.000 грађана, па потом у Литванији (34) и Португалу (27), а најнижа у Албанији са 4 осуђена лица за разбојништво на 100.000 становника.⁴⁰ Но, при интерпретирању ових података не треба губити из вида да се у неким државама под крађу подводи и крађа са елементима насиља, што је случај са Француском, што битно утиче на прецизност података о заступљености разбојништва у тим земаљама. С тим у вези, примећујемо да је учешће осуда за кривично дело крађе највише у Финској, са 715 осуђених на 100.000 грађана у 2010. години, а најмање од свега 18 у Србији.⁴¹ Занимљиво је да је и стопа осуда за кривично дело преваре међу најнижима управо у Србији, 6 осуђених на 100.000 грађана у 2010. години, док та бројка износи 123 у Немачкој.⁴² Значајнији пораст осуда за кривична дела у вези са наркотицима, посматрано на сваких 100.000 становника у периоду од 2007. до 2011. године, забележен је у Албанији, Литванији и Словачкој.⁴³

Што се тиче статистике о пеналним установама, ту су уочене значајније разлике међу државама. Тако је, примера ради, у 2011. години на Исланду забележена бројка од 47 лица лишених слободе, док је у Грузији та бројка износила 540 лица, посматрано на 100.000 становника.⁴⁴ Статистика указује да је на нивоу Европе у 2010. години од укупног броја лица

³⁶ У Србији се новчана казна недовољно примењује, иако су се промене кривичног законодавства од 2006. године и надаље тичале и популарисања ове казне. Вид. Зоран Стојановић, „Везаност суда казним распонима новчане казне“, *Crimen* 1/2012, 96.

³⁷ М. Aebi *et al.*, 150.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, 150, 151.

⁴⁰ *Ibid.*, 152.

⁴¹ *Ibid.*, 152.

⁴² *Ibid.*, 153.

⁴³ *Ibid.*, 173.

⁴⁴ *Ibid.*, 268.

лишених слободе 19% лица било осуђено за крађу, 17% за пљачку и 17% за кривична дела у вези са наркотицима.⁴⁵ Ни у петом издању Збирке није било могуће изнети поузданије податке о рецидивизму међу бившим затвореницима, због тога што државе примењују различите методологије при нотификовању поврата. Свака држава одлучује о томе које категорије осуђеника ће пратити и у ком периоду након осуде, као и који ће критеријуми опредељивати шта се има сматрати рецидивизмом. Ипак, уочене су одређене правилности. Тако пракса показује да на поврат доминантно утиче карактер криминалне прошлости, да је међу млађим осуђеницима и међу мушкарцима рецидивизам заступљенији, те да се поврат најчешће догађа у првој години након осуде, односно отпуштања са издржавања казне.⁴⁶

За део Збирке који се односи на пробацију подаци су прикупљени само за 2010. годину. Заправо, овде није била реч само о пробацији коју бисмо могли поистоветити са условном осудом, већ су пробацијом обухваћени и електронски надзор током периода кушње, други облици надзора током периода кушње и условна осуда уз друштвено корисни рад. При поређењу ових података јављају се значјне потешкоће, јер је пробација уређена на много различитих начина и обухвата разнородне мере. Прво се уочава да су присутне велике разлике у обиму примењивања пробације, па се тако у Хрватској ова мера у 2010. години примењивала свега спрам 10 особа, за разлику од чак 944 особе колико их је на пробацији било у Пољској, посматрано на 100.000 становника. Међутим, при компарацијама не треба губити из вида да има земаља у којима је примена пробационих мера актуелна тек током последњих неколико година.⁴⁷

Занимљиви су подаци о структури укупно примењених пробационих мера у Европи у 2010. години. Тако је надзор над лицима која су условно отпуштена са издржавања затворске казне био најзаступљенији, са укупним учешћем од 43%. Пробација као самостална кривична санкција била је нешто мање заступљена (35%), док је надзор над лицима која су у целисти издржала затворску казну био заступљен код 4% лица према којима су примењиване пробационе мере.⁴⁸ У 78% случајева разлог за престанак надзора био је успешно привођење крају истог. Занимљиво је да је друштвено корисни рад уз надзор на условној осуди минимално примењиван, иако је друштвено корисни рад као самостална санкција све заступљенији широм Европе.⁴⁹

⁴⁵ M. Aebi *et al.*, 269.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*, 300.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ M. Aebi *et al.*, 300.

Електронски надзор током пробације је такође био слабо заступљен на нивоу Европе, уз велике разлике од државе до државе. Тако су током 2010. године 42 лица у Енглеској и Велсу била на пробацији са електронским надзором, док је ова бројка била близу нуле у Србији, посматрано на 100.000 становника. Са друге стране, у Енглеској и Велсу се број пробационих службеника креће око 33 на 100.000 становника, док је у Србији ових службеника (по нашој терминологији повереника) толико мало да се о њиховој заступљености на сваких 100.000 грађана ни не може говорити.⁵⁰

Коначно, шести део Збирке представља податке о виктимизацији. За разлику од преосталих делова за које су се подаци непосредно прикупљали попуњавањем упитника, овде су на располагању били само секундарни подаци. Стога је компарирање могуће у врло ограниченим размерама. Уз то, неке државе нису ни спроводиле засебне националне анкете о виктимизацији, те су за њих коришћени подаци доступни у студијама ICVS (*International Crime Victim Survey*) у EU-ICS (*European Union Crime and Safety Survey*).⁵¹ Било како било, подаци указују да су грађани током 2010. године у Европи најчешће били оштећени кривичним делом крађе, док су кривична дела против полних слобода била најмање заступљена. Такође, у просеку је мање од 50% грађана изјавило да се не осећа безбедно на улицама када падне мрак.⁵²

5. СРБИЈА И ПОДАЦИ ЗА ПЕТО ИЗДАЊЕ ЗБИРКЕ

Са петим издањем Збирке Република Србија је по први пут добила прилику да својим прилогом допринесе потпунијој слици о криминалитету и кривичном правосуђу у Европи. Национални референти извештавали су експертску групу, односно одговарајућег регионалног координатора о току процеса прикупљања података у Србији. С обзиром да сви потребни подаци у нашој земљи нису јавно доступни, референти често нису били у могућности да самостално испуне своја задужења, већ им је била потребна помоћ представника одређених државних институција.

Процес прикупљања података започео је тако што су током новембра 2012. године одговарајући упитници прослеђени Министарству унутрашњих послова, Републичком заводу за статистику (за податке о осудама), Републичком јавном тужилаштву и Управи за извршење кривичних санкција. Србија није била у могућности да експертима достави податке о вик-

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*, 341.

⁵² *Ibid.*, 347.

тимизацији, с обзиром да се национална анкета о виктимизацији криминалитетом код нас не спроводи.⁵³ Подаци из полицијских статистика, судски подаци и подаци о извршењу кривичних санкција су уредно прибављени. У Збирци на крају није било података из тужилачких статистика. Наиме, надлежни нису доставили податке о раду тужилаштва и поред више настојања националног референта да те податке прибави.⁵⁴ Стога се наше кључне препоруке односе на то да би требало спровести анкету о виктимизацији криминалитетом, односно предузети кораке да и тужилачке статистике постану доступне јавности.

Занимљиво је да су управо захваљујући Збирци јавности у Србији постале доступне полицијске статистике.⁵⁵ У том смислу препоручујемо да се убудуће и полицијски подаци учине доступнијим, како би стручна и научна јавност могла да их употреби на продуктиван начин. Подразумева се да није на одмет ни да општој јавности буде омогућен увид у ове податке. Но, истовремено је потребно истаћи и да су од Министарства унутрашњих послова Републике Србије прикупљени најобимнији подаци, како о криминалним понашањима и одликама учинилаца, тако и о организационом устројству полиције, а све сходно питањима по упитнику из Збирке.

Судски подаци, дакле подаци о осудама, не садрже све категорије које су предвиђене упитником. То се пре свега односи на вођење евиденција о држављанству странаца осуђених за различита кривична дела. Упитник за Збирку је тако конципиран да се сви осуђени деле на домаће држављане, стране држављане и држављане земаља које не припадају ЕУ. Како Србија није чланица ЕУ, то је сасвим разумљиво да се у нашој статистици тренутно не праве поделе страних држављана на оне из ЕУ и оне изван ње, мада би усвајање оваке поделе несумњиво допринело упоредивости наших података.

Наше извештавање о пробацији и неинституционалним санкцијама је посебно оскудно и не садржи све категорије које су предвиђене упитником. Морамо истаћи да је ово последица специфичног уређења система извршења кривичних санкција у нашој земљи, с обзиром да, за разлику од већине европских земаља, ми немамо посебну агенцију за пробацију. Упоредни подаци о санкцијама могу да буду веома корисни у креирању будуће криминалне политике, тако да би у том смислу требало унапредити наше евиденције. Даље, о казни рада у јавном интересу нема детаљнијих података, већ се све своди на укупан број изречених санкција. С обзиром да је ово алтернативна кривична санкција која се интензивно популарише по-

⁵³ Вид. В. Николић-Ристановић, Љ. Стевковић, 383.

⁵⁴ *Ibid.*, 382-384.

⁵⁵ *Ibid.*, 398.

следњих година, а чији ефекти још увек нису довољно познати и евалуирани, изузетно би било важно да имамо више података о њој, односно да можемо да вршимо поређења са искуствима других земаља. Такође, уочавамо да наши подаци о кривичним санкцијама и мерама изреченим малолетним учиниоцима кривичних дела нису компатибилни са подацима из Збирке, те да нисмо били у могућности да доставимо податке у прописаном формату. С обзиром да је област реаговања на малолетнички криминалитет изузетно динамична, да је већ спроведен већи број упоредних истраживања⁵⁶ и да ће се многа тек имплементирати, треба размишљати о томе како да се наша методологија евидентирања усклади са оном која је примењена у Збирци.

6. ЗАКЉУЧАК

Оно што се јасно уочава у начину излагања и интерпретирања података у овом, као и у претходним издањима Збирке, јесте изузетна самокритичност истраживачког тима који је прикупио, систематизовао и приказао податке. Наиме, методолошки приступ је креиран тако да се у будућности може усклађивати према уоченим недостацима, с обзиром да се оправдано пошло од претпоставке да ће примењена методологија изискивати битније модификације.⁵⁷ Читав подухват је од почетка конципиран као својеврсни рад у сталном напретку, што сматрамо и главним квалитетом Збирке. Зато су аутори настојали да где год је то било могуће и сами укажу на разлоге због којих одређене податке не сматрају потпуним, поузданим или погодним за упоређивање. Самим тим је на врло једноставан и ефектан начин указано појединим државама шта и како могу да промене у сопственом начину прикупљања података, како би у будућности могле да користе благодети компарација.

Са друге стране, Збирку не одликују само несавршености које се тичу методологије прикупљања података. У том смислу је стручна и научна јавност већ указала на неке недостатке, као на пример на чињеницу да нису обухваћена криминална понашања попут насиља у породици⁵⁸ и трговине

⁵⁶ Вид. Alex Stevens, Isabel Kessler, Ben Gladstone, *Review of Good Practices in Preventing Juvenile Crime in the European Union, report prepared for the European Commission* 2006, [http://www.eucpn.org/pubdocs/A review of good practice in preventing juvenile crime in the EU.pdf](http://www.eucpn.org/pubdocs/A%20review%20of%20good%20practice%20in%20preventing%20juvenile%20crime%20in%20the%20EU.pdf), 7. новембар 2014.

⁵⁷ Вид. Badr-El-Din Ali, „Methodological Problems in International Criminal Justice Research“, *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 1-2/1986, 163.

⁵⁸ Вид. Сандра Самарџић, „Правни механизми заштите жена од насиља у породици“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 4/2012, 424.

људима.⁵⁹ Такође, сматрамо да би подаци о старости учинилаца кривичних дела требало да буду знатно детаљнији, с обзиром да подела на малолетне и пунолетне не даје адекватну полазну основу за даља поређења и извлачење закључака. У Збирци би требало да се нађу, у мери у којој је то изводљиво, и основни подаци о социо-економским приликама у државама, имајући у виду да се без њих ни остали подаци не могу адекватно тумачити. Коначно, пожељно би било да у неком следећем издању Збирке подаци о криминалитету малолетних лица буду знатно садржајнији, јер у актуелном издању за малолетнике нема свих оних података који су прибављени када је реч о пунолетним учиниоцима кривичних дела.

⁵⁹ В. Николић-Ристановић, Љ. Стевковић, 398.

*Milica Kovačević, Ph.D., Assistant
University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation*

The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – Importance of Comparative Statistics, Serbia and the Data on Crime and Criminal Justice

Abstract: *The paper points out the importance of comparative statistics and their role in the enhancement of the national system of criminal justice statistics, and the national criminal justice system in general. The central part of the paper is about history, significance, methodology and content of the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. It indicates the key problems in the process of collection of comparable data on crime at the European level, and the problems which Serbia faced in the process of preparation of inputs for the fifth edition of the aforementioned Sourcebook. Given that the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics contains information on six equally important areas of the criminal justice system (police, public prosecution, courts, penal institutions, probation service and victimization), the paper includes recommendations for the improvement of the data collection in some of these areas in Serbia.*

Key words: *The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice, statistics, comparisons.*